

знають, як ефективно вибудовувати комунікацію з такими дітьми. Важливо, щоб процес соціалізації включав поступову та тривалу практику із моделюванням реальних соціально-побутових ситуацій, у яких дитина може опинитися, та навчанням алгоритмів відповідної поведінки.

Діти з розладами аутистичного спектра часто мають труднощі із соціально-побутовими навичками, самообслуговуванням, застосуванням набутих знань у повсякденному житті, а також низьку мотивацію до соціальної взаємодії та співпраці з однолітками. У рамках інклюзивного навчального середовища необхідно формувати базові навчальні навички, уміння працювати в групі, звертатися по допомогу та приймати її, слухати й виконувати інструкції, розвивати співчуття, доброзичливість, здатність до компромісу та адаптацію поведінки відповідно до ситуації.

Для ефективного навчання дітей з аутизмом важливо створити умови, що відповідатимуть їхнім індивідуальним особливостям розвитку, забезпечуючи комфортне середовище для навчальної діяльності та соціальної адаптації.

Завацька Л. М.

«РЕАЛІТІ» ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2022 рік для України став роком випробувань, ризиків та деформації природних процесів розвитку суспільства загалом та соціальної сфери зокрема. Мільйони людей постраждали від війни, змушені були покинути свої домівки, зазнали фізичних та психологічних травм. Набули масового характеру порушення прав людей та життєдіяльності сімей. Сім'я, як базовий інститут суспільства, зазнає потужного впливу війни і тих деструктивних процесів, що продукує війна. Багато сімей роз'єднані через міграцію жінок і дітей у пошуку безпечних місць за кордоном. Частина сімей, враховуючи певні обставини, залишається на окупованих та прифронтових територіях або є внутрішньо переміщеними.

Особливої уваги заслуговує аналіз життєдіяльності української сім'ї в умовах воєнного стану. Серед найпоширеніших тенденцій, загострених у період воєнного стану, можемо виділити наступні: соціально-демографічні характеристики; матеріальне становище та умови проживання сімей в Україні; зміни функцій сім'ї; проблеми і ризики розвитку сім'ї в сучасних умовах.

Коротка характеристика цих тенденцій зацентрує нашу увагу на реальній життєвій ситуації сучасної сім'ї.

Аналізуючи соціально-демографічні характеристики сучасної сім'ї, варто звернутись до проблем, які існували упродовж останніх десятиліть в Україні. Особливої уваги заслуговує організація сімейного життя з орієнтацією на сучасні цивілізаційні тенденції: підвищення віку одруження та народження дітей; трансформація сімейної структури – однобатьківські та реструктуровані сім'ї; транснаціональні сім'ї; прийомні сім'ї; шлюбні союзи без офіційної реєстрації; поширення позашлюбної народжуваності. Також економічні, політичні, соціальні кризи та пандемія коронавірусу в Україні додавали до переліку проблем нестабільність шлюбу, високий рівень розлучень, масову одинокість у сім'ях, загострення проблеми соціального сирітства.

Проте у перший рік повномасштабної війни кількість нових сімей зросла на 4,1% – до 222,9 тисяч, що на 9101 сім'ю більше, ніж за аналогічний період 2021 року. Українці найчастіше одружувалися на Дніпропетровщині та у Києві, різко зросла кількість шлюбів також у Кіровоградській та Полтавській областях. Така кількість шлюбів стала рекордною за останні два роки, тому що пандемія коронавірусу не сприяла появі нових сімей: у 2020 році було лише 168 тисяч шлюбів (-29,4%). Це антирекорд за останні 13 років. Кількість розлучень у 2022 році становила лише 17,9 тисяч. Загалом цей показник не надає нам повної інформації, оскільки багато родин були роз'єднані після вторгнення.

Проте вже у 2023 році «весільний бум» минув і за статистикою маємо на 16,5% шлюбів менше (186,1 тисяч), ніж у 2022 році. Кількість випадків розірвання шлюбів - 24,1 тисяч. Для порівняння зазначимо, що за всю історію незалежності

України рекордну кількість шлюбів було укладено у 1991 році – 493,1 тисячі. Понад 400 тисяч шлюбів було також у 1993-му, 1995-му та 2007-му роках. Але і кількість розлучень у 1991 – 1994 роках також була значною – понад 200 тисяч щороку.

Важливим показником життєдіяльності і розвитку української сім'ї та збереження людського потенціалу країни є народжуваність дітей. Загалом в Україні скорочення народжуваності спостерігається ще з 2013 року (приблизно на 7%). Відтоді й до початку повномасштабного вторгнення народжувалося на 6–7% менше дітей щороку.

- 2019 — 308 тис. (- 8 %);
- 2020 — 299 тис. (- 3 %);
- 2021 — 274 тис. (- 7 %);
- 2022 — 206 тис. (- 24 %);
- 2023 — 187 тис. (-11 %);
- 2024 — 87 тис. 655 (-9 %) (дані за перше півріччя).

Найбільший спад народжуваності зафіксовано у 2024 році і він досі продовжує знижуватися. Так, у перший рік війни народжуваність скоротилася на 25%, до 206 тис. дітей. Дані не враховують тимчасово окупованих територій та територій, де тривають активні бойові дії. Для порівняння – з 2010-го до 2013 року за рік в Україні народжувалося близько 500 000 дітей. Стабільно мало дітей народжується у прифронтових регіонах. Так, у 2024 році на Донеччині народилося 702 дитини, а на Херсонщині – 221 дитина. На Луганщині за пів року взагалі не було зареєстровано жодного немовляти.

Демографи очікують зниження народжуваності і не передбачають її збільшення у наступні роки. Зараз передумовою хоча б часткового покращення ситуації є створення безпечного середовища для народження та виховання дітей – завершення війни і вирішення нагальних проблем сім'ї у післявоєнний період.

Складними і трагічними випробуваннями військові дії в Україні є для дітей. Загалом з лютого 2022 року вбито і поранено понад 2520 дітей. Кількість жертв війни серед дітей за 2023–2024 роки зросла на 50%. Це дані підтверджені ООН. Проте, ймовірно, що кількість жертв набагато більша, адже поки що не всі випадки зафіксовані. Кожна п'ята дитина в Україні

вказала, що втратила близького родича чи друга з початку повномасштабного вторгнення (Джерело ЮНІСЕФ). Наразі немає підтверджених даних стосовно збільшення кількості дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. На жаль, внаслідок воєнних дій понад 13000 дітей залишилися без батьківського піклування, 1759 з них стали сиротами.

Але трапляється й таке, що батьки змушені віддати дитину в інтернатний заклад через складні життєві обставини. Наприклад, обоє батьків – військовослужбовці й не мають родичів, які могли б допомогти, або самотня мати не має на кого залишити дітей, поки працюватиме.

Попри воєнні дії в Україні, показники всиновлення за 2023 рік сягнули тих, що були до повномасштабного вторгнення. Ідеться про 927 усиновлених дітей.

Але як і до повномасштабного вторгнення, люди хочуть маленьких дітей, хочуть дітей, у яких загинули батьки. Міжнародне всиновлення наразі зупинене – його відновлять через три місяці після завершення війни. Всиновлювати можуть лише українці, які живуть в Україні, але на відносно безпечній території. Обов'язковим залишається відповідне навчання.

За офіційними даними, росія депортувала 19546 українських дітей, але точна кількість може бути значно більшою. Оскільки Україна не має чіткого юридичного механізму повернення цих дітей, процес затягується і наразі вдалося привезти лише близько 400 дітей. Ситуацію ускладнює також те, що багато депортованих дітей – сироти або позбавлені батьківського піклування, тому їм часто немає куди повертатись. До повернення депортованих українських дітей активно долучився громадський сектор, зокрема «СОС Дитячі Містечка Україна» та «Українська мережа за права дитини», яким вдалося повернути вже 134 дитини, ще 23 – у черзі.

Внаслідок війни виникла ситуація так званого «зсуву бідності», тобто окремі категорії відносно благополучних сімей раптово опинилися за межею бідності, а ті групи, які вже перебували за межею бідності до війни, опинилися за межею крайньої бідності, тобто на межі виживання. Війна внесла зміни також до складу найбільш вразливих категорій населення, за межу бідності потрапили домогосподарства, які постраждали від

руйнування житла та інфраструктури, від раптового вимушеного переміщення, від втрати джерел доходів, майна, заощаджень тощо (URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/child-poverty-report-april-2023>).

Відповідно до досліджень дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ економічна криза, через яку величезна кількість сімей повідомили про значну втрату доходів, а також енергетична криза, спричинена війною, мають руйнівний вплив на добробут дітей і сімей. Так, опитування ЮНІСЕФ засвідчило, що 80% респондентів зауважили погіршення свого економічного становища. Аналіз ЮНІСЕФ показує, що відсоток дітей, які живуть у бідності, майже подвоївся (з 43% до 82%). Особливо гострою є ситуація для мільйонів переміщених осіб в Україні (URL : <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef>).

Війна також залишила третину працездатного населення без роботи. Особливо складна ситуація у переселенців та мешканців зон бойових дій. Але згідно результатів комплексного дослідження «Як війна змінила мене та мою країну. Підсумки року», проведеного соціологічною групою «Рейтинг», половина працюючих під час війни мають зменшення своїх доходів (зміна роботи, зменшення об'ємів виробництва, робота не за фахом та ін.). За даними Світового банку, через війну рівень бідності в Україні зріс вдесятеро (URL: <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-ukraine-has-tenfold-increase-poverty-due-war-2022-10-15/>).

Найбільш вразливими виявились сім'ї з дітьми згідно оцінки фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України.

Війна суттєво змінила роль жінки у сім'ї. Від чоловіків знову почали вимагати бути воїнами, а від жінок – берегинями, незважаючи на те, що у Збройних силах України вже служать понад 50 тисяч жінок. Гендерний аналіз, проведений структурою ООН «Жінки», виявив, що жінки в умовах повномасштабної війни в Україні все частіше очолюють домогосподарства і стають лідерками у своїх громадах, вирішують гуманітарні проблеми переміщених осіб, місцевих жителів, сідають за кермо, забезпечують лікарні та місцевих

жителів ліками та їжею, піклуються про своїх непрацездатних родичів та дітей, оскільки чоловіки йдуть на військову службу. Проявляючи силу, жінки все частіше говорять про небезпеки гендерного насилля.

Аналіз різнопланових досліджень дає можливість визначити причини конфліктів у сімейних стосунках сьогодення. Перша причина – особливості сприймання і проживання свого стресу.

Друга причина – відстань і конкуренція на її фоні. Якщо чоловік залишився в Україні, а жінка поїхала в іншу країну з дитиною, може виникнути ілюзія, що комусь із них живеться краще.

Третьою причиною є зміна ролей у сім'ї або міри відповідальності. Наприклад, якщо раніше відповідальність за виховання дитини чоловік з дружиною ділили навпіл, то з переїздом мами з дитиною за кордон, або в інше місто, у неї, звичайно, відповідальність стає більша. Результати дослідження Gradus Research спеціально для Університету Східної Англії демонструють, що серед трьох цільових груп – жінок-ВПО, дружин військовослужбовців та жінок, які перебували у тимчасовій міграції за кордоном і вже повернулися, життя дружин військовослужбовців змінилось найбільше. 54% з них декларують зростання фінансових обов'язків, 62% відчували більшу відповідальність за виховання дітей і 63% почали активніше планувати життя родини.

Четверта причина стосується конфліктів у звичайних побутових стосунках. Зараз дуже багато сімей з'їхались під один дах із батьками або іншими родичами. І це може викликати напругу.

Наразі актуальними є конфлікти і через протилежні політичні погляди. Це можна визначити як п'яту причину. Це не обов'язково означає, що хтось із сім'ї підтримує країну-терориста, а хтось – Україну. Погляди можуть стосуватися й іншого. Наприклад, у сім'ї може бути різний погляд на президента, владу і їхні дії.

Важко не лише тим сім'ям, які знаходяться на відстані, але й тим, хто зараз поруч, але вимушені переїхати в інше місце, або залишились вдома. Все змінилось, війна продовжується, при

цьому доводиться вибудовувати по-новому побутові, сімейні, робочі питання, а інколи і з нуля. І це може не відповідати тій дійсності, в якій жила сім'я і будувала своє майбутнє.

Незважаючи на очевидні складнощі й виклики, які війна ставить перед українськими родинами, цей період 2022–2025 роки більше половини респондентів схильні вважати часом, що змусив українські сім'ї стати більш злагодженими та підтримувати один одного. Дорослі і діти також констатують, що під час війни відчули великий внесок членів їх сімей у родинні стосунки, і навіть фізична розділеність сімей, складні фінансові, психологічні і ментальні проблеми не стають цьому на заваді.

Завацька Л. М., Переварко С. М.

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ ПОХИЛОГО ВІКУ В КОМУНАЛЬНИХ УСТАНОВАХ

Соціальні послуги для осіб похилого віку є компонентом системи соціального захисту, особливо в умовах старіння населення та зростання потреб у підтримці цієї категорії громадян. В Україні комунальні установи відіграють ключову роль у наданні таких послуг, оскільки вони функціонують на місцевому рівні та мають бути максимально наближеними до потреб громади.

Особи похилого віку звертаються до комунальних центрів соціального обслуговування з різних причин, які можна поділити на кілька основних груп:

1. Соціально-економічні причини:

- Низький рівень доходу – багато пенсіонерів отримують мінімальну пенсію, якої не вистачає на покриття базових потреб.
- Відсутність підтримки з боку родичів – не всі літні люди мають родину або родичі можуть проживати далеко і не мати фінансової можливості допомагати.